

Investigating the role of the informational awareness and hiding in Ferdowsi's Shahnameh

Reza Bakhtiari Asl^۱

Student of Persian Language and Literature, Shushtar Branch, Islamic Azad University, Shushtar, Iran

Freydoun Tahmasbi (Responsible author^۲)

Department of Persian Language and Literature, Shushtar Branch, Islamic Azad University, Shushtar, Iran

Farzaneh Sorkhi

Department of Persian Language and Literature, Shushtar Branch, Islamic Azad University, Shushtar, Iran

Behzad Khajat

Department of Persian Language and Literature, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran

Date received: ۲۲/۵/۱۴۰۳ Date accepted: ۲۷/۷/۱۴۰۴

Abstract

Ferdowsi's Shahnameh, the masterpiece of epic literature of Iran and the world, is full of instructive and instructive mythological, heroic and historical topics. The authors of this article have tried to examine this great work from the perspective of sustainable literature and provide the reader with a vivid and

---

^۱ . rezabakhtiarikian^{۰۹}@gmail.com.

^۲ . drftahmasbi@yahoo.com.

comprehensive picture of the role of continuous elements of awareness and hiding in the efforts of its heroes to win against enemies and invaders. Ferdowsi has the capacity to offer a lot of knowledge about ethical and historical themes to the epic researchers. The continuous elements of awareness and hiding are one of the commonalities in the two fields of educational literature and sustainable literature, which are related to both the mastery of self-defense and the knowledge of internal forces and the quality and quantity of the enemy's army, as one of the basic principles of defense and military throughout history. They are still used today. In the mentioned article, the authors of the article have been trying to investigate the role of the elements of information awareness and hiding in the politeness of stability, defense of the land and advancement of defense affairs in Iran and superiority and victory against the enemies by quoting Ferdowsi's Shahnameh based on Jalal Khaleghi Mutlaq's version.

Key Words: Shahnameh, resistanceliterature, information awareness, hiding, defence.

Detailed summary

One of the most prominent and famous epic works in the world is Ferdowsi's Shahnameh, which has been able to connect Iran before and after Islam and make it a united, proud, with originality, strong and rich and original culture to introduce to the audience.

The Shahnameh is the identity document and national identity card of every Iranian, linking the history of a nation's past to their present and future

This literary masterpiece of Iran and the world is full of diverse content that introduces the reader to a vast world of historical, mythological, religious, cultural, and literary teachings. Content that connects the soul of the Iranian people from the depths of history to the contemporary era. And if it weren't for the Shahnameh, many morals, customs, and sciences would have been forgotten in the depths of history.

The great work spans three mythological, heroic, and historical periods, taking the audience on a heartwarming journey. The famous and Wise Ferdowsi discusses the creation of the first man, Kiomars, the first king, and the last unfortunate yazdgerd III Sassanid king who was defeated by the Arabs, as well as the story of the destroyed Sassanid kingdom. He masterfully imparts

informative lessons from mythological, heroic, and historical events to the audience.

The Shahnameh is not just a book of poetry or history. It is also an educational book whose teachings are still applicable after the passage of ages and centuries. During this Adventurous, Attractive and lengthy journey, the Patriotic and powerful Persian poet composed nearly ۶۰ ۰۰۰ verses, documenting numerous events From the history of the Iranian nation. As a Rooted, Authentic and Well-known major power, Iran faces many adversaries on the international stage, strong and emerging victorious in the struggle against them is an epic feat.

The Shahnameh depicts numerous wars that were fought to defend Iran, its people, and its borders. These conflicts were primarily against foreign enemies, with only a few involving internal tribes and clans. The epic poet's goal was to glorify the heroes of Iran and celebrate the pride of the Iranian people and To portray Hidden corners of this Battles.

To achieve success in battles, it is necessary to demonstrate the intelligence of the troops and the heroes of the Corps in order to achieve victory. And this victory will happen with the least cost and casualties.

One of the most important issues is to have information about one's own army and the enemy's army, as well as Geographical situation of war zones, concealing secrets that have a great impact on success, based on Shahnameh and History of Iran.

It is crucial to have awareness of the situation, both for oneself and for the army as a whole. Understanding the level of preparation, the available facilities, and the enemy's equipment is essential for achieving victory. A role that cannot be denied in any way. Maintaining secrecy and confidentiality is also vital for the success of the home army, even if it means sacrificing the lives of some of Iran Corps' valuable heroes. And even if it brings the most bitter events to the mythical heroes of Iran. All of this demonstrates the high importance of intelligence in battles.

Rostam, the superhero of Shahnameh, sacrificed his son because he was keeping secrets. He hid his name from Qorman Turani so that Iran would survive. And for Iran to survive, Sohrab had to be sacrificed. If Rostam had been emotional at that time, perhaps Sohrab would have survived, but certainly many Iranians would have fallen victim to the greed of the Turanians, many Iranians would have been killed by the armies of Sohrab and, in fact, the armies of Turan. The following text provides two important principles that are effective foundations and specific components of success and safe in war:

۱. Use capable detectives and close the enemy's information windows

۶. Do not show your weakness in front of the enemy, demonstrate strength, and do not allow the enemy to obtain information about your own army. And that's how you will win the battle.

To obtain information and military secrets of the enemy, it is important to utilize expert detectives. It is essential to not trust unknown individuals in order to advance quickly and achieve victory. By leveraging elite, Trustee and capable forces in terms of intelligence and physical ability, we can gain a strategic advantage.

"The first step to obtaining information and knowledge is to utilize the most skilled detectives. Understanding the situation, position, and strength of the enemy corps, as well as their combat conditions, is a crucial principle that will undoubtedly have a significant impact on the victory of our own corps. Leveraging this knowledge is highly effective in achieving military superiority."

And the lack of intelligence would equal defeat against the enemy, death, and captivity. The Iranians had long learned that by using spies and deploying them in the closest locations to the enemy or in the heart of the enemy army, and by obtaining reliable news about the enemy's goals and capabilities, they could not only prevent possible harm from the enemy, but also be able to defeat the enemy forever and eliminate him from their path by exploiting his weaknesses.

For example, when Salm and Tour decided to attack Iran suddenly, the Iranian corps detectives notify Manochehr of the enemy's plan. This issue led to failure in execution of enemy's plan. Undoubtedly, knowing about the enemy has a great impact on the victory..

This is also true for the opposing army. If they can outsmart our army in terms of intelligence and identify our people, location, facilities, and equipment, they can easily defeat us and achieve their goals.

In order to succeed and achieve victory, it is essential for us to prevent the enemy from obtaining information about our army, including our troop numbers and military equipment. We should take advantage of every opportunity, such as using special intelligence skills and interrogation, to uncover the military secrets of the enemy if we captured enemy.

We can deceive the enemy as much as we want because deceiving the enemy is one of the most effective tactics for defeating them.

In battles where the strength of the two sides is close or one side is weaker than the enemy, it is practically impossible to achieve victory without using the element of deception.

The passage emphasizes the importance of information awareness, veiling, Deception and secrecy in achieving victory over the enemy. It highlights the power, intelligence, tact, acumen, Patience and courage of the individuals involved in the work..

"Ferdowsi, the great poet of our epic, has highlighted the qualities that demonstrate the superiority of the ancient Iran, in order to instill pride in Iran and to showcase the bravery, Moral and military of its people against its enemies. He portrays them as outstanding, proud, and victorious in all aspects." The Shahnameh, relying on its written and oral sources, has been able to provide complete information about the principles of warfare of the ancient Iranians and their neighboring nations. Principles that have always helped the Iranians achieve victory in wars. One of the most important of these principles is intelligence and secrecy.

بررسی نقش «آگاهی اطلاعاتی و پرده‌پوشی» در شاهنامه فردوسی

رضا بختیاری اصل^۳

دانشجوی زبان و ادبیات فارسی، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران

فریدون طهماسبی (نویسنده مسئول)^۴

گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران

فرزانه سرخی

گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران

بهزاد خواجهات

گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۵/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۷/۲۷

چکیده

شاهنامه فردوسی، شاهکار ادبیات حماسی ایران و جهان، سرشار از موضوع‌ها و مطلب‌های آموزنده و عبرت‌انگیز اسطوره‌ای، پهلوانی و تاریخی است. نگارندگان این مقاله کوشیده‌اند این اثر سترگ را از منظر ادبیات پایداری بررسی نمایند و تصویری گویا و جامع از نقش عناصر پیوسته آگاهی و پرده‌پوشی در راستای تلاش‌های قهرمانانش برای کسب پیروزی در برابر دشمنان و مهاجمان به خواننده ارائه دهند. یادگار مانای فردوسی این ظرفیت را دارد که آگاهی‌های بسیاری را درباره مضامین و مباحث اخلاقی به پژوهشگران حماسه، تاریخ و اخلاق پیشکش کند. عناصر پیوسته آگاهی و پرده‌پوشی یکی از مشترکات در دو حیطه ادبیات تعلیمی و ادبیات پایداری هستند که هم به تسلط آگاهی و شناخت از نیروهای خودی و هم کم و کیف سپاه دشمن مربوط می‌شود. به عنوان یکی از اصول اساسی دفاعی و نظامی همواره در طول تاریخ تا به امروز کاربرد داشته و دارند. در مقاله مذکور نویسندگان مقاله در تلاش بوده‌اند به بررسی نقش جایگاه عناصر آگاهی اطلاعاتی و پرده‌پوشی در ادب پایداری، دفاع از سرزمین و پیشبرد امور دفاعی در ایران و برتری و پیروزی در برابر دشمنان به نقل از شاهنامه فردوسی براساس نسخه جلال خالقی مطلق بپردازند.

واژگان کلیدی: شاهنامه، ادبیات پایداری، آگاهی اطلاعاتی، پرده‌پوشی، دفاع

^۳. rezabakhtiarikian^{۵۹}@gmail.com.

^۴. drftahmasbi@yahoo.com.

۱- مقدمه

شاهنامه فردوسی اعتبار و آبروی ادبیات ملی ما، به تنهایی توانسته است در دوره‌ایی که ایران زمین آماج تهاجم بیگانگان بوده، از فرهنگ ملی زبان و آداب و رسوم سرزمین ما در برابر کسانی که برای نابودی همهٔ زیرساخت‌های فرهنگ دیرینهٔ ما کمر همت بسته و به تاخت و تاز پیش آمده بودند، دفاع کند. فردوسی به شیوه‌ای رشک‌برانگیز، روح دلاوری و خودباوری را در ایرانیان دمید، روحیه و باوری که فرهنگ و زبان ما را نجات داد و رشک اقوام و ملت‌های دیگر را برانگیخت که چرا فردوسی و شاهنامه‌ای نداشته‌اند که باعث مانایی فرهنگ و زبان آن‌ها شود.

به شاهنامه و داستانهایش، به شاهان و پهلوانانش، به عبرت‌های نهفته در لابه‌لای بیت‌های آن و به نکته‌های اخلاقی و تعلیمی آن باید به دیدهٔ احترام و اعتبار نگریست. در ادوار تاریخ ایران، این شاهکار بی‌همتا و ارزشمند مانند سپر محکم و نفوذناپذیری در برابر بداندیشی بیگانگان از ما و فرهنگ ما نگهداری کرده است.

نامهٔ باستان فردوسی چه در بخش اساطیری؛ چه بخش پهلوانی و چه تاریخی درس‌های انسان‌ساز و راه‌گشایی به خواننده می‌دهد. این پژوهش بر آن است که رازورمز پیروزی‌های شاهان و پهلوانان را که به خاطر آگاهی اطلاعاتی و پرده‌پوشی و حفظ اسرار به دست آمده، بررسی نماید.

۱.۱ بیان مسئله

بررسی عناصر مؤثر در پایداری و ماندگاری تاریخ ملت ایران در طول اعصار و ادوار طولانی و کشف رازورمزهای پیروزی ایرانیان در نبرد بقا در تاریخ، می‌تواند روشن‌گر راه نسل‌های جوان این ملت و حتی آن دسته از ملت‌هایی باشد که به دنبال جست‌وجوی آرامش، امنیت، استقلال و سربلندی هستند. یکی از عناصر و مؤلفه‌های مؤثر در پایداری ملت‌ها در برابر دشمنان، رقبا و مهاجمین بیگانه، رازداری و پرده‌پوشی اسرار ملی از آنان در کنار به‌کارگیری ابزارها، همچنین روش‌های گوناگون کسب آگاهی از تحولات، تغییرات، شرایط، تصمیمات، اقدامات قطعی و اقدامات احتمالی دشمنان و رقبای تاریخی براساس کسب اخبار، اطلاعات و معلومات به‌دست آمده به روش‌ها و طرق گوناگون از مهاجمان و دشمنان است. باتوجه به کمتر پرداخته‌شدن به عنصر رازداری و پرده‌پوشی در ادبیات پایداری نسبت به سایر عناصر و شاخصه‌های این نوع از ادبیات، معرفی این عنصر مهم در پایداری تاریخی ملت‌ها به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین عناصر، اهمیت فراوانی دارد. فردوسی در شاهنامه به دنبال آن است تا ویژگی‌های ذاتی ایرانیان، عناصر مربوط به تفکر آنان و الگوهای کلی زندگی ایرانی را در سنت‌های مشترک اجتماعی گردآورد و با آن، نظم و ترتیبی خاص در رفتار همهٔ اعضای جامعه ایرانی پدید آورد. (دانش‌پژوه، ۱۴۰۰: ۱۷) باتوجه به اینکه عناصر پایداری یک ملت تنها عناصر سخت‌افزاری و مرئی نیست، بنابراین نقش عناصر نرم‌افزاری در دفاع از کیان ایران در برابر بیگانگان غیرقابل تردید است. رازداری و کسب آگاهی‌های اطلاعاتی یکی از مؤلفه‌های هویت ملی ایرانیان است که در شاهنامه نیز شاهد نمونه‌ها و مصادیق آن در حوزهٔ آگاهی‌های اطلاعاتی در کنار دیگر حوزه‌های

آگاهی هستیم. می‌توان گفت رازداری یکی از ویژگی‌های ذاتی و یکی از جنبه‌های هویت‌مآلی ایرانیان است و آنان با بهره‌گیری از این خصیصه هویتی و اجتماعی خود در پایداری مقابل دشمنان، توانستند این ویژگی اجتماعی را به‌عنوان یکی از کارگشایترین مؤلفه‌ها و عناصر پایداری ملت ایران در طول تاریخ، به دنیا و ادب مقاومت معرفی کنند.

۲.۱. پیشینه تحقیق

باعنایت به اهمیت موضوع ادب پایداری، لزوم بررسی عناصر و مؤلفه‌های پایداری در ادبیات فارسی به‌ویژه در شاهنامه، اجتناب‌ناپذیر است. لذا باعنایت به جست‌وجوی به‌عمل آمده و با وجود تعدد آثار مؤلفه‌ها و عناصر ادبیات پایداری، همچنین تعدد آثار با موضوعات شاهنامه‌پژوهی، درخصوص آگاهی اطلاعاتی و پرده‌پوشی در ادب پایداری شاهنامه، در مقالات و کتب رسمی، موضوع هم‌سان در تحقیقات انجام‌گرفته توسط دیگر دانش‌پژوهان ارجمند، به‌صورت مستقل مشاهده نگردید.

لیکن به موضوعات مشابه در ادبیات و غیر آن پرداخته گردیده است؛ که در ادامه به برخی موارد اشاره می‌گردد: «راز و رازداری در عرفان مولوی» از غلامرضا پیروز، علی‌اکبر باقری خلیلی (۱۳۸۶)، «از رنگ گل تا رنج خار (شکل‌شناسی داستان‌های شاهنامه) از قدمعلی سرامی (۱۳۶۸)». «راز و رازداری در داستان‌های عاشقانه شاهنامه» از حسین آقاحسینی و ناهید نصرآزادانی (۱۳۹۶). «اخلاق جنگ در متون ادبی و حماسی فارسی» از محمدجعفر محلاتی (۱۳۸۵).

۲. پردازش تحلیلی موضوع

بشر از ابتدای خلقت تا کنون همواره در حال جدال و پیکار بوده است؛ زمانی با طبیعت برای ادامه حیات و تأمین قوت لایموت و زنده‌ماندنش و زمانی هم با هموعانش بر سر مرزها و حرص و زیاده‌خواهی‌ها. هرچه بیشتر بر عمر درازدامن این موجود دوپا می‌گذشت بهانه‌گیری‌هایش بیشتر و بیشتر شد تا جایی که حتی این کشمکش‌ها به مسایل فکری، عقیدتی، دینی و مذهبی هم کشید. بشر این جدال‌ها، کشمکش‌ها و درگیری‌ها را توسط هنرمندان اندیشمندش در قالب کلمات به ثبت رساند و به این شکل بود که حماسه‌ها شکل گرفت.

بنابراینچه ذبیح‌الله صفا در کتاب حماسه‌سرایی در ایران آورده است: «تاریخ حماسه‌های ایرانی از روزگاری شروع می‌شود که قوم ایرانی به نجاهای ایران روی آورد. ایرانیان از حدود ۱۴۰۰ سال پیش از میلاد مسیح به مهاجرت پرداخته‌اند. مهاجرین آریایی برای تصرف سرزمین جدید به جنگ‌های سختی با ساکنین نجاهای ایران محتاج گشته و با این طوایف که غالباً مردمی جنگجو، بلندقامت، قوی و نیرومند و متمدن یا نیمه‌وحشی و متدین دینی غیر از دین آریایی بودند، درافتادند و قسمتی از داستان‌های حماسی ما مربوط به

همین جنگ‌های سخت ایرانیان در داخل نجدهای ایران است و آن داستان‌هایی است که از جنگ‌های ایرانیان و دیوان در کتب حماسی خویش داریم.» (صفا، ۱۳۷۴: ۴۴)

یکی از بزرگترین، ارزشمندترین و فنی‌ترین این حماسه‌ها، حماسه بی‌نظیری است که توسط حکیم توس با دل و جان به زیور نظم آراسته شده است. شاهکاری که فردوسی بزرگ با دقت و وسواس مثال‌زدنی و با مهارت فوق‌العاده‌ایی با تکیه بر منابع و مآخذ مکتوب و شفاهی، با درایت کامل، آن را خلق کرده است. یکی از اصلی‌ترین و مهم‌ترین منابع او در راه خلق این شاهکار، *خدا‌ینامه* است که با ارزشترین و پراهمیت‌ترین اثر تاریخی و داستانی عهد ساسانی است.

۱.۲ تاریخ حماسه‌های ایرانیان و شاهنامه فردوسی

شاهنامه فردوسی، حماسه ملی ایرانیان به‌عنوان یکی از برترین آثار ادبی جهان، شامل شرح سرگذشت اسطوره‌ای - تاریخی ملت ایران است که در آن به معرفی برهه‌های از تاریخ این ملت، چهره‌ها و شخصیت‌های تاریخ‌ساز، وقایع مهم تاریخی و عوامل آن، چالش‌های سیاسی و اجتماعی پیش‌روی ملت باستانی ایران، اخلاق اجتماعی و دیگر مقوله‌های بارز هویتی مردم ایران، از جمله پایداری آنان در برابر تهاجم بیگانگان پرداخته شده است. حماسه حکیم طوس از غنی‌ترین منابع ادبی، اسطوره‌ای و تاریخی ما، سرشار از اطلاعاتی است که برای شناخت تاریخ فرهنگی قوم ایرانی بسیار ارزشمند است. فردوسی پاکزاد چنین اطلاعاتی را از منابع گوناگون جمع‌آوری نموده است. یکی از اصلی‌ترین این منابع *خدا‌ینامه* است: «مهمترین اثر تاریخی و داستانی عهد ساسانی و کتابی که مطالب آن لاشک در قسمت اعظم از تواریخ مهم اسلامی متعلق به سده‌های سوم و چهارم مستقیماً و در قرون بعد مع‌الواسطه نقل شده، *خدا‌ینامه* است.» (صفا، ۱۳۷۴: ۸۷)

شاهنامه فردوسی به‌عنوان تاریخ ملی ایرانیان دربردارنده شیوه‌های پایداری این ملت در برابر تهاجمات بیگانگان است. حکیم فرزانه طوس، با برگردان تاریخ ملی سرزمین خود به زبان شعر، خدمت ماندگار و بی‌بدیلی به ملت ایران کرده است. زیرا تاریخ ثبت‌شده رسمی این کشور در آن روزگار در اختیار امرا، سلاطین و موبدان بوده و مردم عادی نمی‌توانستند به آن دسترسی داشته باشند، لذا احتمال از بین رفتن آن بر اثر جنگ‌ها و دیگر حوادث طبیعی و غیرطبیعی وجود داشت. همچنین برگردان تاریخ ایران به زبان شعر باعث شد دسترسی و اطلاع از این تاریخ از محدوده دبیران، موبدان و سلاطین به کل جامعه فارسی‌زبان گسترش یابد؛ به گونه‌ای که برای دانستن این تاریخ حتی نیاز به سواد خواندن و نوشتن از بین رفت و دورافتاده‌ترین نقاط این سرزمین، همگان توانستند به‌صورت سینه‌به‌سینه و شفاهی از گذشته پرافتخار خود که فردوسی آن را به شعر درآورده بود، آگاه گردند. «*شاهنامه*، نامه و کتاب شاهان یعنی تاریخ ایران کهن است. اما می‌دانیم که در *شاهنامه* فردوسی بیان نمادها و اسطوره‌ها و آنچه در نهاد و سرشت قوم ایرانی وجود داشته و دارد بر تاریخ که وقایع‌نگاری است رجحان دارد. و به همین سبب است *شاهنامه* فردوسی جنبه

حماسی و پهلوانی آن بر جنبه تاریخ غلبه دارد. (دانش‌پژوه، ۱۳۸۹: ۲۱) قدمعلی سرامی در کتاب *ار رنگ گل تا رنج خار* که در آن *شاهنامه* را از نظر شکل‌شناسی بررسی کرده، بر این است که: اگر به *شاهنامه* به عنوان کلی بهم پیوسته بنگریم، داستانی است تودرتو که در آن انسان در چهره‌های گوناگون خویش از کیومرث تا یزدگرد، در آیند و روند است. (سرامی، ۱۳۶۸، ص: ۴۵). نویسنده در ادامه طبقه‌بندی، داستان‌های *شاهنامه* را براساس منابع، درونمایه و غیره بررسی کرده است و به این شکل آنها را دسته‌بندی نموده است: اساطیری، پهلوانی، تاریخی، عامیانه، رزمی، عاشقانه، شاعرانه، عارفانه، سیاسی - اجتماعی، اخلاقی، فلسفی، واقع‌نما، رمزی، غم‌انگیز، شاد و غیره. (همان) سرامی درباره داستان‌های رزمی که مقاله مذکور با این موضوع سنخیت دارد، گفته است: بخش بزرگی از داستان‌های پهلوانی و پاره‌ای داستان‌های اساطیری، تاریخی و عامیانه *شاهنامه* را می‌توان رزمی به شمار آورد. ویژگی مهم آنها همانا دادن نقش اول و اصلی به حوادث جنگی است. (همان: ۵۹-۸۱)

روشن است اثر بزرگ حماسی ایرانیان که از برجسته‌ترین آثار اسطوره‌ای، حماسی - پهلوانی و تاریخی جهان به حساب می‌آید برحسب موضوع آن، جنگ‌ها و نبردهای فراوانی در آن آمده باشد. قدمعلی سرامی ۲۰۱ جنگ را با جزئیات آنها در کتاب شکل‌شناسی *شاهنامه* ثبت کرده است. در اینجا به‌طور خلاصه ماحصل مطالب ذکر شده، آورده می‌شود. این پژوهشگر اعتقاد دارد که جنگ‌های *شاهنامه* به اشکال متعدد اتفاق می‌افتد که شامل جنگ انسان‌ها با یکدیگر، دیوان و اهریمنان و جادوان، جنگ انسان با جانوران، جنگ پری و دد و دام که به کمک انسان‌ها می‌آیند، جنگ‌های نامردانه به شکل شبیخون که همراه نیرنگ است. در *شاهنامه* بیشترین جنگ‌ها که تعداد آنها ۸۴ جنگ است، بین ایرانیان و تورانیان به وقوع می‌پیوندد. تعدادی بین ایرانیان و تازیان، بین ایرانیان و هندیان، بین سپاه ایران و قوای اسپانیا، بین سپاه ایران و هاماوران، بین ایران و شام، بین ایرانیان و بربرها بین ایرانیان و حبشیان و غیره شکل گرفته است. تعدادی از این جنگ‌ها هم با اقوام سرکش و یاغی داخلی به وقوع پیوسته است. (رک همان ۳۷۹-۴۳۵)

۲.۲. آگاهی‌های اطلاعاتی و پرده‌پوشی در *شاهنامه* فردوسی

پیدااست تعداد جنگ‌ها و نبردها که بیشتر آنها با پیروزی سپاه ایران همراه است و همین هم با روح حماسی اثر حماسه‌پرداز توس و ایران، دوستی و وطن‌پرستی او همخوانی دارد، نتیجه عملکرد هوشمندانه شاهان، فرماندهان و سپاهیان ایرانی است که در این نبردها از هوش سرشار جنگی خود، نقشه‌ها و تاکتیک‌های خاص بهره‌ها برده‌اند. در این مقاله به تعدادی از این هوشمندی‌ها و درایت‌ها که در قالب آگاهی‌های اطلاعاتی و پرده‌پوشی‌های خاص جنگی است، اشاره می‌شود.

۱.۲.۲. به کارگیری کارآگاهان

در *شاهنامه* به موارد متعددی از آگاهی قهرمانان اساطیری، پهلوانی و یا تاریخی به نقش، جایگاه و اهمیت عنصر اطلاعات و کسب آگاهی از شرایط و توان دشمن برمی خوریم. استفاده از کارآگاهان یکی از نخستین راه‌های کسب آگاهی از وضعیت و چگونگی توان و شرایط رزمی دشمن است. در *شاهنامه* استفاده از کارآگاهان در نبردها همواره یک‌اصل مهم در پیروزی یا شکست معرفی شده‌است. به‌عنوان نمونه منوچهر در نبرد با سلم و تور که از نخستین جلوه‌های پایداری ایرانیان برشمرده می‌شود، از کارآگاهان در راستای کسب برتری نظامی بهره برده است.

هنگامی که سلم و تور برای شبیخون‌زدن به سپاه ایران مصمم می‌شوند، کارآگاهان سپاه ایران، منوچهر را از نقشه دشمن مطلع کرده که منجر به عدم موفقیت دشمن در اجرای نقشه خود می‌شود. این نکته مؤید آن است که «ارتشی که فاقد مأموران مخفی است، درست نظیر آدمیزاده‌ای است که چشم و گوش ندارد.» (تزو، ۱۳۶۴: ۱۶۵)

در داستان سیاوخش نیز شاهد به کارگیری کارآگاهان جهت اطلاع از اقدامات دشمن هستیم. در گفتار اندر آگاهی یافتن کاوس شاه از آمدن افراسیاب به ایران، آمده است:

به مهر اندرون بود شاه جهان که بشنید گفتار کارآگاهان
 که افراسیاب آمد و سد هزار گزیده ز ترکان شمرده‌سوار
 (فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۱، ۳۲۵)

شاپور ذوالاکتاف پادشاه ساسانی نیز، در دفاع مقابل رومیان از کارآگاهان بهره می‌برد:

فرستاد شاپور کارآگاهان سوی طیسفون کاردیده مهان
 بدان تا ز قیصر دهند آگهی بدین برز درگاه با فرهی
 برفتند کارآگاهان ناگهان نهفته بجستند کار جهان
 چو دیدند هرگونه، بازآمدند بر شاه گردنفرز آمدند
 که قیصر ز می خوردن و از شکار همی هیچ ننیدشد از کارزار
 سپاهش پراکنده به هر سوی به تاراج کردن به هر پهلوی
 نه روزش طلایه نه شب پاسبان سپاهست همچون رمه بی‌شبان
 نبیند همی دشمن از هیچ‌روی پسند آمدش زیستن بآرزوی
 (فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۳، ۴۳۵)

در دوره ساسانی، بهرام چوبین از سرداران ایرانی است که علیه دولت مرکزی سر به شورش برمی‌دارد. پیش از این شورش «در شرق امپراتوری هیاطله با بهرام چوبین سردار ساسانی درگیر شدند و پیروزی بهرام

بر ایشان آوازه بلندی در سراسر ایران برایش پدید آورد. او از خاندان اشکانی "مهران" بود و تبارنامه بلندتر و پرسابقه‌تری از ساسانیان داشت و از این‌رو بسیار به خود می‌بالید و مرد مغروری بود. «(دریایی، ۱۳۸۴: ۴۷) در گفتار « اندر آگاهی یافتن بهرام از کورکردن ایرانیان هرمز را »، می‌خوانیم وقتی بهرام چوبینه از شورش علیه هرمز و کورکردن چشمان وی و به تخت‌نشستن خسرو آگاه می‌شود:

بفرمود تا کوس بیرون برند	درفش بزرگی به هامون برند
بُنه برنهاد و سپه برنشست	به پیکار خسرو میان را بست
سپاهی به کردار کوه روان	همی راند گستاخ تا نهروان
چُن آگاه شد خسرو از کار او	غمی گشت از آن تیزبازار او
فرستاد بیدار کارآگهان	که تا بازجویند کار جهان
به کارآگهان گفت راز از نخست	ز لشکر همی کرد باید درست
که با او یکی اند لشکر به جنگ	اگر گردد این کار ما با درنگ؟
دگر آنکه بهرام در قلبگاه	بود بیشتر، گر میان سپاه؟
چگونه نشیند به هنگام بار؟	به رفتن کن هیچ رای شکار؟
برفتند کارآگهان از درش	نبود آگه از کار او لشکرش

(فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۴، ۸۸۱)

۲.۲.۲. استفاده از طلایه و دیده‌بان

یکی از وظایف طلایه، در کنار وظیفه اصلی آن که پیش‌قراولی سپاه در نبرد با دشمن است؛ بررسی میدانی، اطلاعاتی و شناسایی استعداد، همچنین شرایط و عوارض طبیعی محل استقرار دشمن است. شاپور ذوالاکتاف در دفع قیصر روم از طیسفون با به‌کارگیری دیده‌بانان و طلایه‌داران برای رصد اطلاعاتی سپاه متجاوز روم، تحرکات آنان را زیر نظر می‌گیرد:

بباید به هر گوشه‌یی دیده بان	طلایه به روز و به شب پاسبان
------------------------------	-----------------------------

(فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۳، ۴۳۴)

۳.۲.۲. بستن پنجره‌های اطلاعاتی دشمن

جنگ، احتمالاً نیرومندترین و مؤثرترین شکل تماس تمدن‌هاست. (امام‌زادگان، ۱۳۹۹: ۱۵) در این شکل از تماس تمدن‌ها، رازداری و بستن پنجره‌های اطلاعاتی دشمن در موفقیت مقاومت و پیشبرد امور در راستای

ممانعت از شکست تمدنی که ممکن است به اضمحلال همیشگی تمدن مغلوب بیانجامد، همان قدر ارزشمند است که نفوذ به پنجره‌های اطلاعاتی دشمن. کیکاوس، پادشاه خودکامه ایرانی وقتی بهمراهایرانیان در مازندران به اسارت درمی‌آید؛ موفق می‌شود پهلوانی را به سوی سیستان گسیل کند تا زال را از اسارت پادشاه و ایرانیان در مازندران مطلع نموده، راه خلاصی برای آنان مهیا سازد. پس از اینکه پیک پادشاه موفق به رساندن پیام کیکاووس به زال و آگاهانیدن او از وضعیت پیش‌آمده می‌گردد؛ زال با وجود ناراحتی فراوان، به دلیل حفظ موجودیت وطن در برابر حمله اقوام مهاجم همسایه در صورت کسب اطلاع از سرنوشت پادشاه ایران و نزدیکان وی در مازندران، همچنین پرهیز از ایجاد تشنج در کشور و جنگ داخلی بر سر کسب قدرت در غیاب پادشاه، موضوع را تا اخذ تصمیم نهایی و درست از همگان پنهان نگاه می‌دارد. این پرده‌پوشی و رازداری براساس مصلحت و رعایت اصل اهم و مهم انجام گردیده است. هرچند نجات پادشاه و ایرانیان در بند امری است مهم، لیکن حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور همچنین حفظ جان مردم در برابر حملات دشمنان داخلی و خارجی در صورت اطلاع آنان از شرایط پیش‌آمده برای کیکاوس، بر همه چیز اولویت دارد.

...چو پوینده نزدیک دستان رسید بگفت آنچه دانست و دید و شنید

چو بشنید، بر تن ببرید پوست ز دشمن نهران داشت این، هم ز دوست

(فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۱، ۲۰۸)

همچنین وقتی قیصر روم، شاپور ذوالاکتاف را که ناشناس به روم سفر کرده بود، بر اثر خیانت یکی از ایرانیان ساکن در روم، شناسایی و دربند می‌کند. به ایران حمله کرده بسیاری از زنان مردان و کودکان را به اسارت به روم می‌برد. تعداد زیادی از ایرانیان نیز از مناطق اشغالی می‌گریزند. گروه کثیری نیز از روی ترس به آیین مسیحیت می‌گروند. شاپور که در این اثنا توانسته است از بند رهایی یابد و از اسارت بگریزد و خود را به ایران برساند. موبدان موبد و سپاهیان پراکنده ایران را در محل خانه دهقانی که به شاپور پناه داده بود، گردهم می‌آورد. شاپور به ضعف قوای ایران در برابر رومیان اشاره می‌کند و از سپاهیاناش می‌خواهد راه طیسفون که به اشغال رومیان درآمده بود را ببندند تا از تحولات سپاه ایران بی‌خبر بمانند و از حمله رومیان به سپاه اندک ایران جلوگیری به عمل آید و با این کار شاپور فرصت تجهیز سپاه برای مقابله با رومیان و اخراج آنان از طیسفون را به دست آورد.

ببندید ویژه ره طیسفون! نباید که آگاهی آید برون

چو قیصر بیاید ز ما آگهی که پیدا شد این فر شاهنشهی

بیاید سپاه مرا بر کند! دل و پشت ایرانیان بشکنند!

کنون ما نداریم پایاب اوی نیچیم با بخت شاداب اوی!

چو موبد بیاید، بیارد سپاه ز لشکر ببندیم بر پشه راه!

بسازیم و آرایشی نو کنیم
 نهانی مگر باغ بی‌خو کنیم!
 (فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۳، ۴۳۴)

۴.۲.۲. پرهیز از اظهار عجز

پرهیز از اظهار عجز یا قدرت‌نمایی نزد دشمن نیز یکی از اصول اطلاعاتی مندرج در شاهنامه است. این اصل امروزه نیز توسط ارتش‌های جهان همانند دیگر اصول لازمه اطلاعاتی رعایت می‌گردد. اظهار عجز نزد دشمنان می‌تواند با دادن آگاهی به آنان از ضعف نیروی مقابل موجب مصمم گردیدن دشمنان در تعدی گردد و بالعکس مطلع ساختن دشمن از قدرت خود یا وانمود کردن به داشتن قدرت می‌تواند با دادن اطلاعات غلط به دشمن، نوعی بازدارندگی ایجاد و مانع از تعدی بیشتر دشمن شود. در شاهنامه می‌خوانیم وقتی فرهاد به دستور کیکاوس، نامه او را به شاه مازندران می‌برد، یکی از پهلوانان مازندران دست فرهاد را به گونه‌ای می‌فشرد که موجب آزار فراوان وی می‌گردد. می‌توانیم به خوبی متوجه شویم پهلوان مازندرانی با هدف تخمین قدرت و تحمل جنگاوران ایرانی به مصداق مشت نمونه خروار، اقدام به این عمل نموده است و پیک کیکاوس نیز با علم به اصول اطلاعاتی و تکنیک‌های جنگ‌روانی با مقاومت در برابر درد و آسیب، با دادن اطلاعات غلط به دشمن موجب ایجاد برداشت و اخذ تصمیم غلط در ذهن دشمن می‌گردد. او با این اقدام خود، تصویر جنگاورانی مقاوم، از سپاهیان ایرانی به فرمانده مازندرانی می‌دهد:

... یکی دست بگرفت و بفشاردش
 پی و استخوان‌ها بیازاردش
 نگشت ایچ فرهاد را روی زرد
 نیامد بر او رنگ و پیدا ز درد
 (فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۴، ۲۲۴-۲۲۵)

۵.۲.۲. عدم ارائه اطلاعات درست به دشمن

یکی از مصادیق عدم ارائه اطلاعات صحیح به دشمن در داستان کیکاوس را توسط رستم مشاهده می‌کنیم. آنگاه که شاه مازندران از رستم می‌پرسد که آیا او همان رستم معروف است؟ رستم در پاسخ به شاه مازندران خود را فرمانبردار و شخصیتی کوچک معرفی می‌کند و تصویری بزرگتر از واقع درباره رستم به دشمن ارائه می‌دهد تا دشمن را دچار محاسبات غلط اطلاعاتی نماید. همچنین کشته شدن رستم به دست شاه مازندران در صورت اطلاع وی از شخصیت حقیقی رستم بسیار محتمل بود و رستم با رعایت اصل عدم ارائه اطلاعات صحیح به دشمن، جان خود و درحقیقت جان‌های بسیاری را در امان نگاه داشت.

... وزان پس بدو گفت: رستم تویی؟
 که داری بر و بازوی پهلوی
 چنین داد پاسخ که من چاکرم
 اگر چاکری را خود اندر خورم

کجا او بود، من نیایم به کار
 که او پهلوان است و گرد و سوار
 (فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۱، ۲۲۷)

در گفتار اندر شدن سهراب به لشکرگاه کاوس نیز آمده است که وقتی رستم در پاسخ به گستاخی سهراب که سالمندی وی را به رُخ وی می کشید، به بیان پهلوانی های خود و نوعی رجزخوانی برای قهرمان نوحاسته می پردازد. سهراب ضمن دعوت از رستم به راستگویی از وی درباره اینکه آیا او همان رستم معروف است می پرسد که رستم در پاسخ سهراب خود را شخصیتی کوچک تر از رستم معرفی می کند.

به رستم چنین گفت: "رو تا رویم
 ز لشکر نخواهیم ما یار کس
 به آوردگه بر مرا جای نیست
 به بالا بلندی و با شاخ و یال
 نگه کرد رستم بدان سرفراز
 بدو گفت: "نرم ای جوانمرد، نرم!
 به پیری بسی دیده ام آوردگاه
 تبه شد بسی دیو در چنگ من
 نگه کن مرا تا ببینی به جنگ
 مرا دید در جنگ دریا و کوه
 چه کردم، ستاره گوی من ست
 چُن آمد ز رستم چنین گفت و گوی
 بدو گفت ک"ز تو بپرسم سخن
 من ایدون گمانم که تو رستمی
 چنین داد پاسخ که "رستم نیَم
 که او پهلوان ست و من کهترم
 ازین هر دو لشکر به یک سو شویم
 که من باشم و تو در آورد و بس
 تو را خود به یک مشت من پای نیست
 ستم یافت یالت ز بسیار سال"
 بدان برزبالا، رکیب دراز،
 زمین سرد و خشک و سخن چرب و گرم!
 بسی بر زمین پست کردم سپاه
 ندیدم بر آن سو که بودم، شکن
 اگر زنده مانی، مترس از نهنگ!
 که با نامداران توران گروه،
 به مردی جهان زیر پای من ست"
 بجمبید سهراب را دل بر او ی
 همه راستی باید افگند بن
 هم از تخمه ی نامور نیرمی"
 هم از تخمه سام نیرم نیم،
 نه با تخت و کام و نه با افسرم"
 (فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۴، ۲۸۶-۲۸۷)

۶.۲.۲. از بین بردن منابع اطلاعاتی دشمن

در ماجرای رستم و سهراب، شاهد پنهان کردن شخصیت حقیقی رستم توسط وی هستیم. رستم که وصف سهراب را بسیار شنیده، شبانگاه پنهانی و به جامه مُبدَل به درون سپاه دشمن می رود. در سپاه سهراب مردی هست که تهمینه او را برای شناساندن رستم به سهراب همراه سپاه فرستاده است. آن مرد رستم را

می‌بیند و چون می‌خواهد او را شناسایی کند، رستم او را می‌کشد و باز می‌گردد. (بهرامی، ۱۳۸۸: ۶۸-۶۹) در ابیات ۴۴۸ تا ۴۹۵ داستان رستم و سهراب به شرح حضور رستم در دژ سپید برای کسب اطلاعات صحیح و قابل‌اعتماد و بازگشت او و گزارش آنچه دیده بود به کاوس و سرانجام لشکرآرایی ایرانیان در مقابل اشغالگران دژ پرداخته شده است. رستم با پوشش مُبدَل و در لباس سپاهیان توران، خود را به درون دژ سپید رسانده، سهراب، هومان و بارمان فرماندهان سپاه افراسیاب را شناسایی می‌کند.

شب تیره بر دشت لشکر کشید	... چو خورشید گشت از جهان ناپدید
میان بسته مَر جنگ را کینه خواه	تهمتن بیامد به نزدیک شاه
کزایدر شوم بی کلاه و کمر	که دستور باشد مرا تاجور
بزرگان کدامند و سالار کیست	ببینم که این نوجهاندار کیست
که بیدار دل بادی و تندرست	بدو گفت کاوس کاین کار توست

(فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۴، ۲۷۸-۲۷۹)

زنده‌رزم که مأموریت او در این نبرد، معرفی رستم به سهراب است. برخلاف هومان و بارمان که یکی از مأموریت‌های آنان ممانعت از شناسایی رستم توسط سهراب است، متوجه حضور رستم می‌شود که رستم او را کشته و دژ سپید را ترک می‌کند.

نشست و نگه کرد مردان سوز	همی دید رستم مرو را ز دور
گوی دید برسان سروی بلند	به شایسته کاری برون رفت ز ند
بر رستم آمد بپرسید زود	بدان لشکراندر چُن او کس نبود
سوی روشنی پوی و بنمای روی!	چه مردی؟ بدو گفت "بامن بگوی!"
بزد تا برون شد روان از تنش	تهمتن یکی مشت بر گردنش
سرآمدش رزم و سرآمدش بزم	بدان جایگه خشک شد زنده رزم

(فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۱، ۲۷۹)

۷.۲.۲. بازجویی از اسرای دشمن

در شاهنامه بازجویی از اسرای جنگی را در ماجرای رستم و سهراب و بازجویی سهراب با استفاده از روش‌های تهدید و تطمیع می‌توان مشاهده نمود. برای کسب خبر از اردوگاه دشمن، سهراب که هجیر را به اسارت درآورده است، از هجیر می‌خواهد صاحبان نشان‌ها و پرچم‌های سپاه ایران را به او معرفی کند. سهراب با تهدید هجیر به مرگ و زندان و تطمیع او به آزادی و رهایی از وی می‌خواهد به آنچه می‌پرسد به درستی

پاسخ گوید. یک اصل در کسب اطلاعات از اردوی دشمن این است که: «به‌طور کلی، اگر می‌خواهید نیروهای مسلح را بکوبید و به شهرها حمله کنید و اشخاص را بکشید، بایستی که نام فرمانده پادگان، افسران ستاد، مأموران اجرا، دربانان و محافظان را بدانید. بایستی به مأموران خود دستور دهید که در این باب به تفصیل کسب اطلاع کنند.» (تزو، ۱۳۶۴: ۱۶۳) که در اینجا سهراب برای کسب این اطلاعات ارزشمند اقدام کرده و از هجیر می‌خواهد این اطلاعات را در اختیار وی قرار دهد.

بیامد یکی تندبالا گزید	به جایی که ایران سپه را بدید
بفرمود تا رفت پیشش هجیر	بدو گفت کژی نیاید ز تیر
نشانه نیاید چو خم آورد	سرا نشان شود، زخم کم آورد
به هرکارد پیشه کن راستی	چو خواهی که نگزایدت کاستی
سخن هرچه پرسم همه راست گوی	به کژی مکن رای و چاره مجوی
چو خواهی که یابی رهایی ز من	سرافراز باشی به هر انجمن
از ایران هرآنچه بیرسم بگوی	متاب از ره راستی هیچ روی
سپارم به تو گنج آراسته	بیابی ز من خلعت و خواسته
ورایدون که کژی بود رای تو	همه بند و زندان بود جای تو

(فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۱، ۲۸۰-۲۸۱)

۸.۲.۲. گذشتن از جان برای حفظ اسرار ملی

هجیر که از نامداران و مدافعان سپاه ایران است در برابر پرسش‌های سهراب از رستم پاسخ‌های گمراه کننده داده از معرفی رستم به دشمن خودداری می‌نماید. او به اهمیت اطلاعاتی که سهراب از وی می‌طلبد آگاه است. «هجیر نگران است که مبادا با شناساندن رستم و کشته شدن او به دست سهراب، ایران و ایرانیان به خطر افتند؛ از این رو می‌گوید که رستم در سپاه نیست.» (بهرامی، ۱۳۸۸: ۶۹)

بیرسید کان سبز پرده سرای	یکی لشکری گشن پیشش به پای
یکی تخت پرمایه اندر میان	زده پیش او اختر کاویان
برو برنشسته یکی پهلوان	ابا فر و سفت و یال گوان
یکی باره پیشش به بالای اوی	کمندی فروهشته تا پای اوی
بر او هر زمان برخورد همی	تو گفتی که در زین بجوشد همی
بسی پیل برگستوان ور به پیش	همی جوشد آن مرد بر جای خویش
درفشش پدید ازدهاپیکر است	بدان نیزه بر شیر زرین سرست

چنین گفت کز چین یکی نیکخواه
 به نوی رسیده است نزدیک شاه
 بپرسید نامش ز فرخ هجیر
 بدو گفت نامش ندانم ز ویر
 بدین در بدم من بدان روزگار
 کجا او بیامد بر شهریار
 (فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۱، ۲۸۲)

با دانستن اینکه دروغ در شاهنامه از مصادیق منفی اخلاقی است، هجیر در پاسخ به سهراب با دادن اطلاعات غلط به وی درباره رستم، او را به خطا می‌افکند. فردوسی در این بخش از داستان با عنوان "فرخ هجیر" یاد می‌کند که نشان از پسندیده بودن رفتار هجیر در برابر دشمن است. هجیر همه پهلوانانی که سهراب نام و نشان آنان را از وی می‌جوید به او معرفی می‌کند، غیر از رستم که وی را پهلوانی چینی می‌خواند که به تازگی به دربار کاوس شاه آمده است. هجیر که به ذکاوت متوجه گردیده بود این نام و نشانی پرسیدن‌ها صرفاً در پی یافتن جهان‌پهلوان ایرانی است و نگرانی سهراب از نیافتن رستم را نشان از نقشه شوم تورانیان در از بین بردن رستم می‌بیند، این‌گونه می‌گوید:

به سهراب گفت این چه آشفتن است
 همه با من از رستم گفتن ست
 همی پیلتن را بخواهی شکست؟!
 تو او را تن آسان نیاری به دست
 (فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۱، ۲۸۵)

هجیر اصرار فرمانده سپاه دشمن به شناسایی چهره ملی و جهان‌پهلوان ایرانیان را دلیل بر تصمیم تورانیان به تمرکز حملات خود بر یگانی از ایرانیان که تحت فرماندهی رستم قرار دارد می‌داند. او می‌داند در صورت کشته شدن رستم در این نبرد، سلطنت کاوس شاه سقوط خواهد کرد و ایران به اشغال دشمن در خواهد آمد.

به دل گفت ناکار دیده هجیر
 که گر من نشان گو شیرگیر
 بگویم بدین ترک با زور دست
 چنین یال و این خسروانی نشست
 ز لشکر کند جنگجوی انجمن
 برانگیزد این باره‌ی پیلتن
 بدین کتف و نیرو و این یال اوی
 شود کشته رستم به چنگال اوی
 وز ایران نباشد کسی کینه‌خواه
 بگیرد سر تخت کاوس‌شاه
 چنین گفت موبد که مردن به نام
 به از زنده دشمن بدو شادکام
 اگر من شوم کشته بر دست اوی
 نگردد سیه‌روز چون آب جوی
 چو گودرز و هفتاد پور گزین
 همه پهلوانان با آفرین
 نباشد بدیران تن من مباد!
 چنین دارم از موبد پاک یاد

که چون برکند از چمن بیخ سرو سزد گر گیا را نبوید تذرو
(فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۱، ۲۸۴-۲۸۵)

در این ماجرا، هجیر کشته شدن خود به دست سهراب را بهتر از معرفی رستم به او دانسته است. او مرگ خود را بر مرگ رستم و شکست و کشته شدن ایرانیان برمی‌گزیند و با ارائه اطلاعات نادرست به سهراب، چهره حقیقی رستم را از وی می‌پوشاند.

۹.۲.۲. عدم اعتماد به افراد ناشناس

نمونه‌ای از عدم ارائه اطلاعات صحیح به افراد ناشناس را در داستان اشکانیان و گفتار اندر لشکر کشیدن اردشیر به رزم هفتواد می‌بینیم. آنگاه که از برابر هفتواد می‌گریزد و سپاه هفتواد در تعقیب وی است، آن‌گونه که بسیاری از نام‌داران و بزرگان همراه اردشیر گشته می‌شوند، در برخورد با دو جوان ناشناس که از وی و همراهانش درباره هویتشان می‌پرسند. اردشیر از معرفی خود سرباز می‌زند و خود را سربازی از سربازان اردشیر معرفی می‌کند که او را گم کرده است و با دیگر شکست‌خوردگان در پی یافتن اردشیر و الحاق به وی است:

سپه برگرفت از لب آبگیر سوی پارس آمد دمان اردشیر
پس لشکر او بیامد سپاه ز هر سو گرفتند بر شاه راه
بگشتند هرکس که بد نامدار همی تاخت با ویژگان شهریار ...
بیامد گریزان و دل پرنهیب همی تاخت اندر فراز و نشیب
یکی شارسن دید جایی بزرگ ببردند با پویه اسپان چو گرگ
چو تنگ اندر آمد یکی خانه دید به دربر دو برنای بیگانه دید
بودند بر در زمانی به پای بپرسید از او این دو پاکیزه رای
که بیگه چنین از کجا رفته‌اید؟ که با گرد راهید و آشفته‌اید!
بدو گفت: ازین سو گذشت اردشیر ازو بازماندیم بر خیره خیر
که بگریخت از کرم و از هفتواد وز آن بی‌هنر لشکر بدنزاد
(فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۳، ۳۶۷)

اردشیر که در نبرد شکست خورده، گریخته و دشمن در تعقیب او برای یافتن و کشتن وی است، از معرفی خود به دو جوان ناشناس پرهیز کرده و با دادن اطلاعات غلط به آنان صرفاً خود را سپاهی معرفی می‌کند که در پی یافتن امیر خود است.

۱۰.۲.۲. کشف ضمیر دشمن

بهرام پنجم که از کودکی به فرمان پدر به دربار نعمان بن منذر پادشاه عرب دست نشانده ایران در حیره فرستاده شده بود با سپاهسانی که اکثرا از اعراب بودند به ایران بازگشت و در ۴۲۰ خسرو را مجبور به کناره‌گیری از سلطنت نمود. (دریایی، ۱۳۸۴: ۳۸) وقتی که بهرام گور، منذر و سپاه سی هزار نفری آنان به نزدیکی جهرم می‌رسند بهرام از منذر می‌پرسد حال باید چه کرد؟ جنگ یا مذاکره؟ منذر پاسخ می‌دهد:

بدو گفت منذر: مهان را بخوان	چن آیند پیشت برآرای خوان
سخن گوی و بشنو از ایشان سخن	کسی تیز گردد، تو تیزی مکن
بجوییم تا چیستشان در نهان	که را خواند خواهند شاه‌جهان؟
چو دانسته شد چاره آن کنیم	گر آسان بود، کینه پنهان کنیم
ور ایدون کجا کین و جنگ آورند	بپیچند و خوی پلنگ آورند
من این دشت جهرم چو دریا کنم	ز خورشید تابان ثریا کنم

(فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۳، ۴۷۴-۴۷۵)

۱۱.۲.۲. فریب‌دادن دشمن

در داستان خسرو پرویز و گفتار اندر برگشتن روزگار خسرو هنگامی که خسرو پرویز آگاه می‌شود که دلیل حمله رومیان به ایران، خیانت و همکاری گراز سپهبد ایرانی و دوستی او با رومیان است، چاره‌ای اندیشیده، نامه‌ای به گراز نوشته و از قاصد می‌خواهد به گونه‌ای حرکت نموده که به اسارت رومیان درآید و قیصر از متن نامه خسرو پرویز به گراز آگاه شود. در این نامه خسرو پرویز از گراز بابت فریب قیصر قدردانی کرد و به او دستوراتی می‌دهد:

که از تو پسندیدم این کارکرد	ستودم تورا پیش مردان مرد
ز کردارها برفزودی فریب	سر قیصر آوردی اندر نشیب
چن این نامه آرند نزدیک تو	پراندیشه کن رای باریک تو
همی باش تا من بجمیم ز جای	تو با لشکر خویش بگزار پای
چو زین روی و زآن روی باشد سپاه	شود در سخن رای قیصر تباه
به ایران ورا دستگیر آوریم	همه رومیان را اسیر آوریم
بدو گفت کین نامه اندر نهان	همی بر به کردار آگهان
چنان کن که رویت ببیند کسی	به ره بر سخن پرسد از تو بسی

بگیرد تو را نزد قیصر برد
گرت نزد سالار لشکر برد
بپرسد تو را کز کجایی؟ بگوی!
بگویش که من کهنتری چاره‌جوی
بیمودم این رنج و راه دراز
یکی نامه دارم به سوی گراز
تو این نامه بربند بر دست راست
گر ایدون که بستاند از تو رواست
(فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۴، ۱۰۳۰-۱۰۳۱)

و با این ترفند خسرو، قیصر نسبت به گراز بدگمان شده، فوراً عقب می‌نشیند.

۱۲.۲.۲. آگاهی‌های رسمی اطلاعاتی

در شاهنامه همه آگاهی‌های اطلاعاتی کسب‌شده از چگونگی شرایط و احوالات مهاجمان بیگانه، از راه‌های مخفی و پوشیده به دست مدافعان نمی‌رسد و راه‌های رسمی مانند گزارش‌ها با رعایت سلسله مراتب نظامی نیز یکی از راه‌های ایجاد آگاه‌سازی اطلاعاتی در فرماندهان ارشد نظامی است. برای نمونه می‌توان به مکاتبه گزدهم فرمانده لشکر مرزبانی ایران در مرز توران و پدر گزدهم آفرید و گسته‌م، دو تن از چهره‌های پایداری ملت ایران در برابر مهاجمان تورانی، با کاوس به‌عنوان پادشاه و فرمانده کل سپاه ایران اشاره نمود. در گفتار اندر نامه نبشتن گزدهم به نزدیک شاه کاوس آمده است:

چو سهراب برگشت، گزدهم پیر
بیاورد و بنشانند مردی دبیر
یکی نامه بنبشت نزدیک شاه
برافگند پوینده گردی به راه
(فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۱، ۲۷۱)

گزدهم در مکاتبه خود با کاوس، اطلاعاتی از جمله استعداد سپاه توران از نظر نیروی انسانی را به آگاهی او می‌رساند. در شاهنامه این‌گونه آمده است:

که آمد بر ما سپاهی گران
همه رزمجویان و گندآوران
(فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۱، ۲۷۱)

که این بیت متضمن ارائه استعداد کمی و کیفی سپاهیان مهاجم به پادشاه ایران است. سپس گزدهم به ارسال یافته‌های خود از وضعیت فرماندهی در سپاه مهاجم پرداخته و فرمانده سپاه بیگانه را این‌گونه معرفی می‌نماید:

سپهبد یکی مرد پیش اندرون
که سالش دوهفته نباشد فزون
به بالا ز سرو سهی برتر است
چو خورشید تابان به دوپیکر است
برش چون بر پیل، با فرّ و بُرز
ندیدیم هرگز چنان دست و گرز

چو شمشیر هندی به چنگ آیدش   ز دریا و از کوه ننگ آیدش
چُن آواز او رعِدِ غرّنده نیست   چو چنگال او تیغِ بُرنده نیست
(فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۱، ۲۷۱)

او در مکاتبه خود با پادشاه به ارائه اطلاعاتی در خصوص سن، اندام، زشتی و زیبایی، سلاح و توان رزمی سپهبد سپاه توران می‌پردازد. گزدهم در ادامه نامه خود، به اسارت هجیر با دست به دشمن اشاره و موضوع را به اطلاع کاوس می‌رساند:

هَجیرِ دلاور میان را ببست   یکی باره‌ی تیزتگ برنشست
بشد پیش سهراب جنگ‌آزمای   بر اسپش ندیدیم چندان به پای
که برهم زند دیدگان جنگجوی   گرآید ز بینی سوی مغز بوی
که سهرابش از پشت زین برگرفت   برش مانده زان بازو اندر شگفت
درست‌ست و اکنون به زینهار اوست   پُراندیشه جان از پی کار اوست
(فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۱، ۲۷۱)

می‌بینیم که فردوسی از زبان گزدهم در گزارش خود از نحوه اسارت هجیر، سهراب را با عبارت "جنگ‌آزمای" معرفی می‌کند که اشاره‌ای است مستقیم به آغازگر بودن دشمن به جنگ و اقدام دفاعی و پایداری مرزبانان ایرانی در برابر آنان. سپس شرح اسارت هجیر و نام شخص اسیرکننده وی را که همان سپهبد تورانی است را در اختیار پادشاه ایران می‌گذارد. در پایان شرح اسارت هجیر، گزدهم به بیان هراس خود از اسارت هجیر به دست سهراب پرداخته است. آنجا که به سلامت هجیر در اسارت تورانیان اشاره کرده است. بی‌تردید حفظ جان هجیر برای هم‌زمان او اهمیت داشته است، اما آنچه موجب هراس فرمانده پیر، جنگ‌آزموده و باتجربه ایرانی گردیده، مسلماً هراس او از تخلیه اطلاعاتی هجیر توسط تورانیان است که در ماجرای صف‌کشی ایران و تورانیان مقابل یکدیگر، سهراب در پی یافتن رستم به این عمل دست زد که هجیر توانست با دادن آگاهی‌های اطلاعاتی فریب‌دهنده سهراب را گمراه نماید.

گزدهم در مکاتبه خود با کاوس از تصمیم خود مبنی بر تخلیه دژ سپید و عقب‌نشینی شبانه ایرانیان از برابر تورانیان خبر داده و دلایل اخذ چنین تصمیمی از جمله عدم توانایی مقاومت دژ در برابر تهاجم سهمگین سپاه توران را نیز برمی‌شمرد تا فرماندهان عالی‌رتبه ایران از افتادن دژ سپید به دست تورانیان آگاهی یافته، تدابیر دفاعی خود را با توجه به دانستن موضوع از دست‌رفتن دژ سپید برای ایرانیان و عدم امکان استفاده از این دژ در ادامه مقاومت برابر بیگانگان، اخذ نمایند. در شاهنامه از زبان گزدهم در نامه به کاوس چنین آمده است:

عنان‌دار چون او ندیده‌ست کس!
 بُنه اینک امشب همه برنهم
 اگر خود شکیبیم یک‌چند نیز
 که این باره را نیست پایاب اوی
 تو گویی که سام سوارست و بس!
 همی گوش را سوی لشکر نهم
 نکوشیم و با او نکوییم چیز
 درنگی شود شیر از اشتاب اوی
 (فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۱، ۲۷۲)

۱۳.۲.۲. ارائه تحلیل اطلاعات

یکی از مصادیق آگاهی‌بخشی اطلاعاتی در پایداری برابر تهاجم بیگانگان در *شاهنامه*، ارائه تحلیل‌های کسب شده بر اثر تجارب میدانی شخص تحلیل‌گر می‌باشد. در گفتار اندر نامه‌نشدن گژدهم به نزدیک شاه‌کاوس پس از ارائه گزارش جامعی که گژدهم از چگونگی شرایط میدانی به پادشاه ارائه می‌دهد، وی به‌منظور آگاهی‌بخشی بیش از پیش به کاوس که موجبات اخذ تدابیر بازدارنده لازم توسط کاوس و شورای مشورتی او فراهم می‌کند، تحلیل خود از شرایط پیش‌آمده را این‌گونه اعلام می‌دارد:

سواران ترکان بسی دیده‌ام
 مبادا که او در میان دوصف
 برآن کوه بخشایش آرد زمین
 اگر دم زند شهریار اندر این
 پی و مایه گیرد که خود زور هست
 از ایران همه فرهی رفته گیر!
 عنان‌پیچ از این گونه نشنیده‌ام!
 یکی مرد جنگاور آرد به دست!
 که او اسپ تازد بر او روز کین!
 نراند سپاه و نسازد کمین،
 نگیرد کسی دست او را به دست!
 جهان از سر تیغش آشفته گیر!
 (فردوسی، ۱۳۹۸: ج ۱، ۲۷۲)

نمی‌توان اظهارات گژدهم، مرزبان کهنسال ایرانی که دختر وی، گردآفرید، مردانه در آوردگاه به مبارزه پهلوانی چون سهراب آمده را به هراس وی تعبیر کرد، بلکه گژدهم با ارائه این تحلیل در یک مکاتبه رسمی و نظامی، موجبات جلب توجه و حساسیت کاوس و امرا و بزرگان کشور را به حادثه‌ای سهمگین که در مرزهای شرقی کشور در حال وقوع است، جلب می‌نماید. مرزبان پیر، ضمن یادآوری تجارب خویش از رویارویی با تورانیان با اشاره به تفاوت‌های این سپهبد تورانی با دیگر جنگاوران آن مرزوبوم، به ویژگی‌های این پهلوان تورانی پرداخته و به کاوس توصیه می‌کند اگر در رویارویی با سهراب تعلل ورزد دیگر کار از کار خواهد گذشت.

۳. نتیجه‌گیری

با تحلیل و بررسی داستان‌های شاهنامه، تصویری گویا و جامع از نقش آگاهی، رازداری و پرده‌پوشی در راستای تلاش‌های قهرمانان این حماسه بی‌همتا برای کسب پیروزی در برابر دشمنان و مهاجمان به نمایش گذاشته شد. بنابراین آگاهی اطلاعاتی و پرده‌پوشی از مؤلفه‌های مهم و پر نقش در نبردهای حماسی در ادبیات پایداری است که کمتر بدان پرداخته شده است. رعایت و اعمال عناصر آگاهی اطلاعاتی و پرده‌پوشی و کتمان سر در نیل ایرانیان به اهداف دفاعی و نظامی، برابر آنچه در شاهنامه روایت گردیده، نقش اساسی در پیروزی‌ها و سرافرازی‌های قوم دلاور و شجاع ایرانی ایفا نموده است. پیروزی در برابر بیگانگان و حفاظت از جان، مال، نوامیس و مقدسات ایرانیان از گزند اجانب و دشمنان داخلی و خارجی، مهمترین رسالت مدافعان این آب و خاک در برابر هرگونه تعرض و تهاجم است. رستم شخصیت بی‌بدیل شاهنامه و تاریخ ایران، که نماد راستی، درستی و بذل جان در راه حراست از هویت ملت ایران است، همواره در راستای نیل به پیروزی بر مهاجمین، در نبردهای خود با انیران از جمله فرزند خود سهراب، از اصل کتمان سر، پرده‌پوشی و پرهیز از ارائه اطلاعات درست به دشمن در راه حفظ جان ایرانیان بهره برده است.

با بررسی موضوع موردنظر مشخص شد که بسیاری از این کارهای اطلاعاتی و امنیتی مربوط به سپاه خودی و بسیاری به سپاه دشمن مربوط می‌شود؛ به عنوان مثال به‌کارگیری کارآگاهان نخبه، گذشتن از جان برای حفظ اسرار ملی و غیره مربوط به سپاه مقابل است، مثل کشف ضمیر دشمن، بازجویی از اسرای جنگی، کشف ضمیر دشمن و غیره که رعایت هر دو و هر کدام به جای خود و به‌موقع خود می‌تواند اثربخش باشد و به پیروزی منجر شود. هدف حماسه و حماسه‌سرا هم، همین سربلندی میهن، سپاهیان خودی و سرافرازی آنهاست که از این راه‌ها و با رعایت چنین کارهای هوشمندانه‌ای به‌دست می‌آید و حماسه دلنشین‌تر و مخاطب‌پسندتر می‌شود و مردم از خواندن و شنیدن آن احساس غرور می‌کنند.

قهرمانان دوره تاریخی شاهنامه نیز از جمله پادشاهان آل ساسان مانند: اردشیر بابکان و بهرام گور و مدعیان تاج و تخت از جمله بهرام چوبینه با تکیه بر آگاهی‌های اطلاعاتی و رازداری و پرده‌پوشی توانستند به موفقیت‌های چشم‌گیری در دفاع از موجودیت خود و آنچه برای آنان مقدس شمرده می‌شد، دست یازند. در ادب پایداری شاهنامه، عدم ارائه آگاهی‌های اطلاعاتی به دشمن تا آن اندازه اهمیت دارد که هجیر مرزبان ایرانی اسیر، برای حفظ جان رستم و به تبع آن حفظ جان ایرانیان، در برابر تطمیع و تهدید به مجازات توسط سهراب، اسیر فریب تطمیع و ترس از تهدید پهلوان نوحاسته دشمن نمی‌شود و رستم را پهلوانی چینی معرفی می‌کند که به تازگی به خدمت پادشاه درآمده است. این موارد، شامل مثال‌هایی هستند که ثابت می‌کنند کتمان سر، پرده‌پوشی، همچنین کسب آگاهی از شرایطی که دشمن در آن به‌سر می‌برد، یکی از اصول مؤلفه‌ها و عناصر پایداری ملت ایران است که در شاهنامه نیز نمونه‌های آن مذکور است. همچنین با توجه به اینکه ملت ایران در طول تاریخ یک ملت دفاعی و غیر تهاجمی بوده است؛ شاخصه‌های پایداری در هویت ملی و اجتماعی ایرانیان نهادینه گردیده که یکی از شاخصه‌ها آگاهی‌های اطلاعاتی و پرده‌پوشی

و رازداری است. عناصر آگاهی اطلاعاتی و پرده‌پوشی که در حقیقت هردو در قالب یک مؤلفه پایداری می‌گنجند، یکی از اصلی‌ترین ابزارهای دفاعی معرفی‌شده در شاهنامه است.

منابع

- ۱ - امام‌زادگان، فرشید، (۱۳۹۹)، اعتراض و دلتنگی در شعر دفاع مقدّس با تکیه بر آثار قیصر امین پور، سید حسن حسینی و طاهره صفارزاده، انتشارات حنظله و اداره کل حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدّس استان البرز
- ۲ - بهرامی، عسکر، (۱۳۸۸)، تاریخ اساطیری ایران، انتشارات ققنوس
- ۳ - پاک مهر، یزدان (۱۳۹۴)، اندیشه دفاع در شاهنامه و شعر دفاع مقدّس، انتشارات مارینا
- ۴ - تاجیک‌زاده، اکرم (۱۳۹۸)، دمی با فردوسی، بررسی زندگی‌نامه و شعر فردوسی، انتشارات ایهام
- ۵ - تزو، سون، (۱۳۶۴)، هنر جنگ، ترجمه حسن حبیبی، انتشارات قلم
- ۶ - دانش پژوهان، منوچهر، (۱۴۰۰)، بازکاوی مولفه هویت ملی در شاهنامه فردوسی، انتشارات اطلاعات تهران
- ۷ - دریایی، تورج، (۱۳۸۴)، شاهنشاهی ساسانی، ترجمه مرتضی ثاقب فر، تهران، انتشارات ققنوس
- ۸ - دورانت، ویل و آریل، (۱۳۸۶)، درس‌های تاریخ، ترجمه محسن خادم، تهران، انتشارات ققنوس
- ۹ - زرین کوب، عبدالحسین، (۱۳۸۳)، نامورنامه، درباره فردوسی و شاهنامه، تنظیم کمال اجتماعی جندقی، انتشارات سخن
- ۱۰ - سرامی، قدمعلی ۱۳۶۸ از رنگ گل تا رنج خار شکل شناسی شاهنامه، تهران علمی و فرهنگی
- ۱۱ - سنگری، محمدرضا، (۱۳۹۷)، قلم‌های بلند، سیری در ادبیات دفاع مقدّس و مقاومت، تهران، انتشارات کانون اندیشه جوان
- ۱۲ - سنگری، محمدرضا، (۱۳۹۸)، ادبیات دفاع مقدّس، مباحث نظری و شناخت اجمالی گونه‌های ادبی، تهران، بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدّس
- ۱۴ - صحرايي، قاسم، (۱۴۰۰)، دفاع و انتقام، محور دکتري نظامی ایرانیان در شاهنامه فردوسی، انتشارات دانشگاه لرستان
- ۱۵ - صفا، ذبیح‌الله (۱۳۷۴) حماسه سرایی در ایران، تهران، انتشارات فردوس
- ۱۶ - فردوسی، ابوالقاسم، (۱۳۹۸)، شاهنامه، پیرایش جلال خالقی مطلق، انتشارات سخن
- ۱۷ - قربان‌زاده، هادی، (۱۳۹۷)، زخم قلم، تحلیل و بررسی شعر پایداری ایران و سرزمین‌های عربی، تهران، انتشارات آریا دانش

- ۱۸- گیلانی، نجم‌الدین، (۱۳۹۸)، جایگاه ایثار و از خودگذشتگی در شاهنامه فردوسی، نشریه پاژ، شماره ۳۳
- ۱۹ - هینلز، جان، (۱۳۹۵)، شناخت اساطیر ایران، ترجمه ژاله آموزگار و احمد تفضلی، تهران، نشر چشمه

References

- ۱ – Imamzadegan, Farshid, (۲۰۱۹), Protest and Longing in the Poetry of Sacred Defense Based on the Works of Qaiser Aminpour, Seyyed Hassan Hosseini and Tahereh Saffarzadeh, Hanzaleh Publications and the General Administration for the Preservation of Works and the Publication of the Values of Sacred Defense of Alborz Province
- ۲ – Bahrami, Askar, (۲۰۰۹), Mythological History of Iran, Qoqnos Publications
- ۳- Pakmehr, Yazdan (۲۰۱۵), The Thought of Defense in the Shahnameh and the Poetry of Sacred Defense, Marina Publications
- ۴ – Tajikzadeh, Akram (۲۰۱۹), Demi with Ferdowsi, A Study of Ferdowsi's Biography and Poetry, Eham Publications
- ۵ - Tzu, Sun, (۱۹۸۵), The Art of War, Translated by Hassan Habibi, Qalam Publications
- ۶ – Daneshpajooan, Manouchehr, (۱۹۹۱), Reexamining the Component of National Identity in Ferdowsi's Shahnameh, Tehran Information Publications
- ۷ – Daraya, Touraj, (۲۰۰۵), Sassanid Empire, translated by Morteza Saqibfar, Tehran, Qognos Publications
- ۸ – Durant, Will and Ariel, (۲۰۰۷), History Lessons, translated by Mohsen Khadem, Tehran, Qognos Publications
- ۹ – Zarrinkoob, Abdolhossein, (۲۰۰۴), Namurnameh, About Ferdowsi and Shahnameh, Setting Kamal Sociali Jandaghi, Sokhan Publications
- ۱۰ – Sarami, Ghadamali ۱۹۸۹ From the Color of the Flower to the Pain of Thorns Morphology of Shahnameh, Tehran Scientific and Cultural
- ۱۱ – Sangari, Mohammad Reza, (۲۰۱۸), Long Pens, A Journey in the Literature of Sacred Defense and Resistance, Tehran, Young Thought Center Publications
- ۱۲ Sangari, Mohammad Reza, (۲۰۱۹), Sacred Defense Literature, Theoretical Discussions and a Brief Understanding of Literary Genres, Tehran, Foundation for the Preservation of Works and the Publication of Sacred Defense Values
- ۱۴– Sahraei, Ghasem, (۲۰۱۱), Defense and Revenge, the Axis of Iranian Military Doctrine in Ferdowsi's Shahnameh, University Publications Lorestan

- ۱۵- Safa, Zabihullah (۱۹۹۴), Epic Poetry in Iran, Tehran, Ferdows Publications
- ۱۶- Ferdowsi, Abolghasem, (۲۰۱۹), Shahnameh, edited by Jalal Khaleghi Motlagh, Sokhan Publications
- ۱۷- Ghorbanzadeh, Hadi, (۲۰۱۸), The Wound of the Pen, Analysis and Review of the Poetry of the Persistence of Iran and the Arab Lands, Tehran, Aria Danesh Publications
- ۱۸- Gilani, Najm al-Din, (۲۰۱۹), The Place of Sacrifice and Self-Dedication in Ferdowsi's Shahnameh, Page Publications, No. ۳۳
- ۱۹- Hinles, John, (۲۰۱۶), Understanding Iranian Mythology, translated by Jaleh Amouzgar and Ahmad Tafazzoli, Tehran, Cheshme Publications

